

Rosonczy Ildikó Zsuzsanna

OROSZ GYORSSEGÉLY BÉCSNEK 1849 TAVASZÁN
A Panyutyin-hadosztály elindításának körülményei
és következményei

**PhD értekezés
TÉZISEI**

Károli Gáspár Református Egyetem
Budapest, 2015

A kutatás célja és historiográfiai előzményei

1849. június 3-án és 4-én Nagyszombat irányából két oszlopban egy orosz hadosztály vonult be Pozsonyba, ahol a magyarországi cs. kir. hadsereg főparancsnoka, Julius von Haynau tábornagy fogadta őket. Ezek a csapatok Fjodor Szergejevics Panyutyin altábornagy parancsnoksága alatt mintegy két héttel azt megelőzően érkeztek a városba, hogy az orosz intervenciós hadsereg főerői átlépték volna a magyar határt.

A disszertációban e hadosztály elindításának és Magyarországra érkezésének körülményeit vizsgáltam meg: a hadosztály történetének azt a csaknem másfél hónapnyi szakaszát, amely az elindítását elrendelő döntés és a honvédsereg elleni tényleges bevetése között eltelt, s amely jelentős mértékben kihatott az osztrák együttműködés további alakulására.

A szakirodalomban Panyutyin hadosztályáról erre az időszakra vonatkozóan rendszerint csak annyit olvashatunk, hogy Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy, az intervenciós orosz hadsereg főparancsnoka május elején, még a tömeges beavatkozás előtt gyorssegélyként Bécs támogatására vasúton a morvaországi Ungarisch Hradischba küldte, ahonnan gyalogmenetben érkezett Pozsonyba. Először a június 20–21-i peredi csata második napján vetették be, amikor túlerőt biztosítva a cs. kir. csapatoknak, javukra döntötte el a küzdelmet. Rögtön több kérdés vetődik föl.

Ha ez az orosz hadosztály gyorssegélyként érkezett Ungarisch Hradischba, miért töltött ott el csaknem két hetet? Ráadásul vasúton, tehát a korszak új közlekedési eszközének igénybevételével történt a szállítása, ami azt mutatja, hogy elindításánál a gyorsaság elsőrendű szempont volt. Az osztrák fél sürgetésére kelt útra, két héten keresztül mégsem sikerült kimozdítani a morva kisvárosból, holott az osztrák vezetés nagyon is törekedett rá. Mire volt jó a gyorsaság, ha a vasúti szállítással megnyert időt lenullázta az Ungarisch Hradisch-i „pihenő”? Hogyan telt el ez a két hét, a város történetében van-e bármilyen nyoma az orosz csapatok itt-tartózkodásának? Ha a hadosztály Morvaországból gyalogmenetben jött tovább Magyarországra, és ez volt Paszkevics eredeti szándéka is, akkor a kockázatokat kerülő orosz főparancsnok miért nem küldött vele a fedezetét biztosító

lovasságot, aminek szállítására a vasút ekkor már szintén képes volt? Vagyis Paszkevics valóban oda indította el és úgy ezt a segélycsapatot, ahová és ahogyan az osztrákok kérték? Hogyan jött a hadosztály után a trén? Hogyan történt a csapatok vasúti szállítása Krakkó és Ungarisch Hradisch között, részben porosz területen keresztül? Hol a helye az európai vasúttörténetben ennek a csapatszállításnak?

És a nagy kérdés: hogyan indulhatott el ez a hadosztály, az orosz főereget megelőzve és nagy kerülővel a magyarországi hadszíntér felé, amikor az orosz cár már 1849. április 6-án, a tárgyalások kezdeti szakaszában leszögezte az osztrák kormánzatnak nyújtandó katonai segítség két feltételét: a határt átlépő orosz erők akkorak lesznek, hogy magukban is elérjék a kitűzött célt, és nem lesznek egyesítve az osztrák csapatokkal. E kikötésekhez I. Miklós mindvégig ragaszkodott, és Paszkevicsnek ugyanez volt az álláspontja. Panyutyin hadosztálya mégis a cs. kir. főhadsereg mellett, Haynau rendelkezésére bocsátva harcolta végig a nyári hadjáratot.

Az a feltételezés, hogy Paszkevics a hadosztályt eredetileg nem Ungarisch Hradischba küldte, és nem azzal a szándékkal, hogy onnan gyalogmenetben folytassa útját a magyar határ felé, a szabadságharc leverését követően mintegy hét évtizeden keresztül nem merült föl, mert a rá vonatkozó hivatalos iratanyag hozzáférhetetlensége miatt fel sem merülhetett. Egyértelműnek látszott, hogy a vasúti csapatszállítás úti célja eleve a morva kisváros volt. „(...) midőn Ausztria most egész sürgetőleg ismételte megkeresését, Paskiewitsch (...) a Panutine hadosztályt a krakkói vasúttal Hradisch és Magyar Brodyba indítá” – olvassuk Wilhelm Rüstownál, s ezt ismétli meg az ő munkájára támaszkodva Horváth Mihály, majd ugyanez szerepel Gelich Rikhárdnál és Breit Józsefnél is.

A magyar történetírók az osztrák iratanyagtól ekkor még elzárva nem hivatkozhattak másra, mint a megtapasztalt tényekre és Wilhelm Ramming alezredesnek, Haynau vezérkari főnökének a munkájára, miszerint „a 9. gyaloghadosztály Panyutyin altábornagy parancsnoksága alatt vasúton Krakkóból Hradischig szállított azzal a céllal, hogy az osztrák hadsereg erősítésül szolgáljon.” Ramming a (dolgozatomban ismertetett kinos) részletekre, amelyeket pozíciójából adódóan minden bizonnyal ismert, nem tért ki, megfogalmazásából pedig arra lehet következtetni, amire a magyar történészek következtettek.

1920 után hozzáférhetővé vált az osztrák iratanyag, de a kutatók a Panyutyin-hadosztály történetével mint mellékszálal nem foglalkoztak. Bánlaky (Breit) József sem változtatott a maga 1890-es években tett megállapításán.

Arra, hogy Paszkevic nem átvitt értelemben Bécs támogatására, hanem egyenesen az osztrák fővárosba indította el Panyutyin hadosztályát, tudomásom szerint a magyar kutatók közül elsőként Steier Lajos figyelt föl. A cs. kir. főszereg iratanyagát tanulmányozva a Habsburg-ház trónfosztásának előzményeit és következményeit tárgyaló 1925-ben megjelent munkájában az olvasható, hogy „Paniutine orosz tábornokot Gödingbe és a Vág völgyébe hívta Welden, *előzőleg ez azonban Bécsbe küldetett, a főváros védelmére. A varsói parancs ilyenképpen szólt*, és Paniutine semmiképpen nem volt hajlandó Welden parancsát követni.” (A kiemelés tőlem.) Jánossy Dénes az orosz beavatkozásról 1931-ben közzétett rövid tanulmányában csak azt említi: „Caboga grófnak minden rábeszélőképességét latba kellett vetnie, hogy Paszkevic Bécs védelmére még az orosz bevonulás megtörténte előtt néhány segélycsapatot elküldjön.” Andics Erzsébet szerint Paszkevic a cár előzetes engedélye nélkül útnak indított egy hadtestet, amely „Porosz-Szilézián át ért el Ausztriába.” Itt a pontos úti cél nincs megjelölve.

Az osztrák Rudolf Kiszling 1948-ban kiadott munkája szerint Panyutyin 12 ezer fős hadosztályát Paszkevic Ungarisch Hradischba küldte.

Az orosz intervencióról *Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary* címmel angol szerző, Ian W. Roberts tollából jelent meg 1991-ben korszerű monográfia. A szerző angliai levéltárak mellett kutatott Bécsben, Koppenhágában és Stockholmban, használt kiadott orosz forrásokat, de a szovjet levéltárak zárva voltak előtte. Témánkkal kapcsolatban az osztrák iratanyag, így Bernhard Caboga cs. kir. altábornagynak a hadosztály elindítása körülményeit is részben megvilágító 1849. május 6-i és 8-i varsói jelentései ismeretében Paszkevic parancsára hivatkozik, miszerint Panyutyin csapatai „csak Bécs védelmében használhatók; ha arra nem lesz szükség, akkor maradjanak tartalékban, és nem lehet őket más osztrák erőkkel összevonva máshol hadműveletekre felhasználni.” Ezek után ismerteti útjukat Ungarisch Hradischig. Arra, hogy ott miért álltak meg, nem tér ki, egyszerűen annyit jegyez meg: május 15-re a Bécsre fenyegető támadás veszélye elmúlt, mert a magyar hadsereg nem folytatta várt előrenyomulását Komáromtól a főváros felé.

Az orosz feldolgozásokban azt olvashatjuk, hogy Paszkevic a hadosztályt az osztrák fővárost fenyegető magyar támadás miatt anélkül, hogy erre vonatkozólag bevárta volna a cár engedélyét, közvetlenül Bécsbe küldte, de a körülmények változására tekintettel Ungarisch Hradischban ő maga állította meg. Alekszandr Petrovics Scserbatov Paszkevic-életrajzában Panyutyin hadosztályának megállításáról a következőképpen számol be: „Amitől Schwarzenberg félt, nem következett be: Görgey nem szánta rá magát Bécs megtámadására. Az osztrák hadsereg időközben mintegy 60 000 főre erősödött Vogel tábornok Nyugat-Galíciából átvézenyelt hadtestével. Paszkevic herceg, amikor erről tudomást szerzett, Panyutyin altábornagynak azt parancsolta, hogy álljon meg Hradisch városánál a Morva folyónál, s maradjon az osztrák főszereg háta mögött, amely ebben az időben a Vág mellett Nagyszombatnál állt.” Az 1849-es magyarországi hadjárat történetét feldolgozó Ivan Ivanovics Oreusz, aki 1880-ban Szentpéterváron megjelent monográfiájában nagy vonalakban máig helytálló elemzését adja Paszkevic magyarországi működésének és beszámol a hadosztály Bécshez küldéséről is, egy rövid mondatban ugyancsak azt írja, hogy a hadosztályt Paszkevic rendelkezésének értelmében állították meg a morvaországi Hradischban, s ott május 15-én vonták össze erőit.

Oroszul olyan közlés, amely szerint a hadosztályt az osztrákok állították meg Morvaországban, a fenti két munkával szemben nyomtatásban már 1851-ben megjelent. Pjotr Kononovics Menykov a következőképpen fogalmaz: „Az volt a terv, hogy ezt a különítményt nem állítják meg Gödingben, hanem vasúton vagy Bécsig, a főváros védelmére szállítják, vagy Pozsonyba, hogy az osztrák hadsereg tartalékául szolgáljon. (...) Az osztrák főparancsnok rendelkezésére a különítményt Hradischnál megállították, ahol május 3/15-én vonták össze véglegesen.” Menykov művét németül még ugyanabban az évben kiadták Berlinben, és ismert volt mind a magyar, mind az osztrák kutatók körében. Ez a hivatalos fel fogást tükröző Menykov-mű azonban Paszkevic szigorú felügyelete alatt készült, az ő jóváhagyásával. Érthető, hogy fenntartásokkal kezelték a kutatók. Meg kell még említeni Revekka Abramovna Averbuch szovjet marxista történész 1935-ben Moszkvában megjelent, a magyar forradalom elleni cári intervenció történetét tárgyaló munkáját, amely a Panyutyin-hadosztály Bécsbe indítását korrektil ismerteti, de mint megállapítja, mivel a magyar erők Buda felé visszafor-

dultak, a Bécsset fenyegető csapás elhárult, és „a burzsoá csoportok egymás közötti küzdelmei megakadályozták Magyarország felszabadítását.”

Úgy tudom, a Magyarország elleni 1849-es katonai intervenció gazdag orosz levéltári anyagát orosz történész szisztematikusan nem kutatja. Orosz hadtörténész számára valószínűleg nem különösebben vonzó téma az igazi kihívást és erőpróbát jelentő krími háború árnyékában ez a hadjárat, amelyet már a kortársak is bíráltak. Születtek és születnek természetesen tanulmányok a magyar 1848/49-ről, de elsősorban politika-, társadalomtörténeti, nemzetiségi kérdéseket tárgyalnak, vagy az intervenció hadsereg tisztikarának, illetve „a másik Oroszországnak” a nézeteivel foglalkoznak, és főként a korábbi szakirodalom eredményeire, illetve már közölt forrásokra építenek.

A felhasznált források és a munkamódszerek

A téma feldolgozását az tette lehetővé számomra, hogy a Klebelsberg-ösztöndíjnak köszönhetően módom volt kutatni a moszkvai Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltárban (Российский государственный военно-исторический архив). Az itt feltárt levéltári anyagból főként az alábbiakra építettem: Paszkevics I. Miklóshoz 1849 áprilisában, májusának első felében írott leveleire, felterjesztéseire; Paszkevics Alekszandr Ivanovics Csernisov hercegehez, a hadügyminiszterhez intézett átirataira; az osztrák kormány mellé összekötőként Bécsbe küldött Fjodor Fjodorovics Berg tábornok jelentéseire, Panyutyinnak adott parancsaira; I. Miklós szárnysegédje, Alekszandr Danyilovics Gerstencvejg kapitány jelentéseire; a III. gyalogos hadtest és a Panyutyin-hadosztály hadműveleti naplójára; a hadosztály létszám- és betegkimutatásaira; Konsztantyin Romanovics Szemjakin ezredes feleségéhez írt leveleire és Szergej Petrovics Kopjev kapitánynak, a hadosztály szállásmesterének irataira.

A bécsi Hadilevéltár (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv) iratanyagából a Ludwig von Welden, majd Haynau tábornokok parancsoksa alatt álló cs. kir. főhadereg 1849. május–júniusi iratait használtam, amelyeket ugyancsak a Klebelsberg-ösztöndíjnak köszönhetően volt módom áttekinteni.

A hadosztály több tisztje írt naplót, visszaemlékezést: Alekszandr Karlovics Baumgarten ezredes 1910–11-ben kiadott naplója 2012-től magyarul is olvasható.

Boguszlav Luginszkijé 1855-ben jelent meg oroszul. Władysław Tomaszewicz lengyel lévén anyanyelvén vezetett naplót, amely kéziratban maradt fenn, s 2010-ben Tadeusz Epsztajn lengyel történész adta ki Varsóban. Alekszejenko századosé magyarul szintén megjelent.

Munkám során támaszkodtam a már publikált osztrák iratanyagra, az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvekre, valamint az oroszok galíciai bevonulására emlékező lengyel memoárookra (Kazimierz Girtler és Fryderyk Hechel). A katonaság vasúthasználatára az érintett vasúthálózatot ismertető munkák mellett elsősorban Burkhard Köster *Militär und Eisenbahn in der Habsburgermonarchie 1825–1859* című monográfiájának (München, 1999) 1848/1849-es fejezete volt segítségemre. Az oroszok morvaországi tartózkodására az orosz és osztrák források mellett használtam a cseh történész, Lukáš Čoupek *Revoluce 1848–1849 a Uherské Hradiště* című tanulmányát, továbbá két, Ungarisch Hradisch múltját feldolgozó kötet vonatkozó fejezeteit, valamint a Brünnben megjelent hirlap, a Morawské Nowiny korabeli tudósításait.

Az előszóra, nyolc fejezetre és összegzésre tagolt dolgozatban arra törekedtem, hogy a most feltárt orosz hivatalos iratokat szembesítsem az osztrák hivatalos dokumentumokkal, megkeressem a magyarázatot ellentmondásaikra, a dátumozás és a döntések időpontjai közötti összefüggéseket kimutassam, és a történetek kronologikus rendjét rekonstruálva az elbeszélő források segítségével felrajzoljam a nagypolitika mögött, amennyire lehetséges, a mikrotörténeti hátteret.

A disszertáció eredményei

Mind I. Miklós, mind Paszkevics „erőteljes, mindent elsöprő” fegyveres fellépésben gondolkodott, sőt, az osztrák kudarcok hatására egyre nagyobb haderő bevetését látták célszerűnek. Vagyis elképzeléseikben egyáltalán nem szerepelt olyan önálló, kis különítménynek a mellékhadszíntérré történő kiküldése, mint amilyen a Panyutyin-hadosztály volt. Az osztrákok által sürgetett részleges beavatkozást az Erdélybe télen bevonult két kis létszámú orosz hadoszlop sikertelensége miatt érhetően vetették el. Számukra a tárgyalás kezdeti szakaszában legfőbb Galícia és Bukovina megszállása látszott célszerűnek, aminek indokai a dolgozatban kitértem.

Rámutattam arra, hogy az orosz döntéshozók milyen éber figyelemmel kísérték a magyarországi háború eseményeit, amelyeket rögtön értékelték is, így azok minden mozzanatukban közvetlen hatással voltak a diplomáciai tárgyalásokra. Mivel az orosz hadtörténelmi levéltárban megtaláltam Paszkevicznek ebben az időszakban a cárhoz írt leveleit és felterjesztéseit, I. Miklós Paszkevicshoz intézett levelei pedig ismertek, sikerült párbeszédüket rekonstruálnom. Mint bizonyítottam, Paszkevic 1849. április 19-én kért engedélyt I. Miklóstól arra, hogy azonnal elindíthassa csapatait Magyarországra, vagyis akkor, amikor a cs. kir. fő-sereg még Pest előterében foglalt állást, illetve ott került védekező helyzetbe. Az ekkor Moszkvában tartózkodó cár erre válaszul április 25-én adta meg az engedélyt Paszkevicnek a III. és a IV. hadtest megindítására, élükön a III. hadtest parancsnokával, Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornokkal, abban az esetben, ha közben megérkezik az osztrák kormány hivatalos kérése. A cár ahhoz járult hozzá, hogy a IV. hadtest Galíciát szállja meg, a megerősített III. hadtest pedig a Duklai-hágón át nyomuljon be Magyarországra. I. Miklós engedélye április 30-án futott be Varsóba, ahová időközben megjött az osztrák minisztertanács április 21-i segítségkérése is. (Utaltam rá, hogy az osztrák minisztertanácsban az április 3-ülést követően, amikor a miniszterek az orosz fegyveres segítség ellen foglaltak állást, a kérdés egészen április 21-ig nem került elő, holott közben nyolcszor ült össze a minisztertanács. Egy alkalommal volt csupán szó az esetleg szükségessé váló „idegen” segítségről. Az intenzív egyeztetéseket ebben az időszakban személyesen Felix Schwarzenberg herceg, miniszterelnök tartotta kézben.)

Felhívtam a figyelmet arra a körülményre, hogy I. Miklós akkor adott engedélyt hadai elindítására, amikor a magyar főváros még a cs. kir. erők birtokában volt. Tudjuk, hogy ezzel szemben az osztrák minisztertanács csak annak kiürítése után fordult azonnali segítségért az orosz uralkodóhoz. Rámutattam arra, hogy az egymást követő döntések értelmezésénél számolni kell a kapcsolattartás nehézségeivel: a kormányzati központokat, Bécsset, Olmütztöt és Varsót vasút kötötte össze, Varsó és Szentpétervár között optikai táviró működött, de Varsó és Moszkva, illetve Szentpétervár és Moszkva között csak a futárookra lehetett hagyatkozni, ami alaposan lelassította a hírek, jelentések továbbítását. És Miklós cár az április nagy részét éppen a gyors döntéseket igénylő események idején Moszkvában töltötte.

Nem indulhattak volna el azonban az orosz csapatok az osztrák birodalom területére, ha az előző időszakban Paszkevic nem készíti fel rá őket. A II. fejezetben Paszkevic vonatkozó intézkedéseit tekintettem át, és természetesen elsősorban azoknak az alakulatoknak a mozgását, amelyek majd Panyutyin parancsnoksága alá kerültek. Röviden bemutattam azt, hogy az 1830/31-es átszervezés eredményeként a lengyel szabadságharcra szembeni hatékonyabb fellépés céljából hogyan hozták létre az ún. működő (hadra kelt vagy aktív) hadsereget (Действующая армия), amelynek 1831-től Paszkevic volt a főparancsnoka 1855-ben bekövetkezett haláláig. Ez a magyarázata annak, hogy a külföldi hadjárat ügyében I. Miklós minden kérdésben egyeztetett vele, és ugyanígy az osztrák kormányzat is rendszeresen fordult hozzá. Már akkor is, amikor még szóba sem került, hogy Paszkevic áll majd az élén az intervenció haderőnek. Az pedig ismert, hogy Miklós cár kivételesen nagy bizalmat táplált Paszkevic iránt, és véleménye mint a Lengyel Királyság helytartójáé az európai politikát illetően fontos volt számára.

A III. hadtest elővédjének első alakulatai május 5-én vonultak be Krakkóba. Az elővéd parancsnokaként Panyutyin altábornagy május 6-án érkezett meg a városba, majd indult is tovább, hogy egy különítmény élén a Kárpátok hágójánál, Jordanów közelében tüntessen: megjelenésével fenyegetse a magyarokat, ugyanakkor terelje el a figyelmet arról, hogy a főerők Duklánál gyülekeznek. A Galícián át Magyarország felé vonuló orosz hadakról az első benyomásokat lengyel memoárok alapján mutattam be.

Április utolsó napjaiban, május elején az osztrák kormányzat válságosnak ítélte meg az osztrák főváros, de az egész birodalom helyzetét is. Bécs arra számított, hogy Welden retiráló, önbizalmában megroppant hadseregét a magyar erők üldözni fogják. Ez a feltételezés az osztrák birodalom politikai és katonai vezetésének körében meglehetősen nagy zavart idézett elő. Mert kérdésesnek látszott, hogy ha a hadszíntér a birodalom fővárosának közelébe kerül, a széttziláló osztrák csapatok képesek lesznek-e feltartóztatni ellenfelüket. Magának a kudarctól lelkileg összeomlott osztrák főparancsnoknak az volt a véleménye, hogy az előrenyomuló honvéderőket nem tudja megállítani, ezért egyre kétségbeesettebben sürgette az orosz katonai segítség meggyorsítását. Az osztrák kormányzat mellé összekötőként Bécsbe küldött orosz Berg tábornok szintén a császári hadsereg súlyos helyzetéről tudósított.

Mint rámutattam, példátlan az, ahogy ezekben a napokban Varsóban egy európai, konkrétan az osztrák nagyhatalom képviselői viselkedtek a szövetséges nagyhatalom képviselői előtt: „se vége, se hossza az azonnali segítségkérésnek, s az orosz tisztek már nevétségnek tartják az osztrák tisztek efféle lengyelországi invázióját” – jelentette a varsói angol konzul külügyminiszterének. Bernhard Caboga gróf, cs. kir. altábornagy „könnyezve esedezett, hogy mennél hamarabb segítsünk a fővároson, mert hazája számára ez a lehető legkegyesebb jótétemény lenne” – számolt be Paszkevic I. Miklósnak.

És amíg Schwarzenberg április első felében még a birodalom keleti felében, Erdélyben várt volna részleges orosz katonai segítségre, addig április utolsó napjaiban már az sem látszott elegendőnek, ha a Vág völgyében vonul fel egy orosz hadoszlop. Az osztrák miniszterelnök azt szerette volna elérni, ha a birodalom nyugati felében jelenik meg rövid időn belül olyan orosz segélyhad, amely a Bécs felé feltételezetten előrenyomuló magyar sereg jobbszárnyát veszélyeztetheti. Ennek az osztrákok által kért 25 ezer fős orosz segélyhadnak a gyors szállítását a korszak új közlekedési eszköze, a vasút biztosíthatta. Krakkóból azonban Porosz-Szilézián át vezetett a vasútvonal a célállomásnak szánt morvaországi Göding felé. Ide napokon belül megérkezhetett volna a segítség, és vonulhatott volna tovább a magyar határ felé. Schwarzenberg felvette a kapcsolatot a porosz kormánnyal, amely azonnal hozzá is járult az orosz csapatok porosz területen át történő szállításához.

Megállapítottam, hogy Paszkevic továbbra is ragaszkodott az előbbiekből általam ismertetett koncepcióhoz, ahhoz, amit a cárral egyeztetett és az jóváhagyott: Duklától nagy erővel nyomul be az orosz hadsereg Magyarországra. Egy kis segélycsapat vasúton történő elindításától még május 6-án is elzárkózott, kockázatosnak ítélte, és várt a cár varsói megérkezésére. Aznap este azonban befutott Schwarzenberg és az osztrák hadügyminiszter május 4-én kelt újabb helyzetértékelése: a birodalom fővárosa a „lábadók” kezébe kerülhet, aminek gyászos következményeit nem szükséges bővebben ecsetelni. Már nem egyszerűen a magyar lázadás leveréséről, hanem az osztrák állam megmentéséről van szó, a duklai erőösszpontosítás, majd az onnani előrenyomulás (amelyre, mint az osztrákok szembesültek a ténnyel, csak május utolsó harmadában lehet számítani) ebben a helyzetben semmiképpen nem elégséges. Minden nap, minden óra drá-

ga, Bécs megmentése érdekében azonnali segítségre van szükség, az orosz segélycsapat vasúti szállítása elő van készítve.

Mint a döntési folyamatot rekonstruáltam, Paszkevic ekkor, az újabb osztrák sürgetés hatására, Bécs közeli elvesztésének fenyegetésével szembesülve néhány zaklatott óra alatt, május 6-án késő este írta fölül a maga korábban többször hangoztatott álláspontját. A cár előzetes jóváhagyása nélkül indította útnak a mintegy 14 és fél ezer fős hadosztályt, 48 löveggel vasúton, de nem Morvaországba, ahogy az osztrákok kérték, hanem egyenesen Bécsbe, majd, ha a szükség úgy kívánja, onnan tovább, a Pozsonyban álló osztrák főerőkhöz. Ez a létszám kisebb volt, mint amit az osztrákok kértek, de mégis jelentős erőnek számított: egy cs. kir. hadtest méretét közelítette, és egy magyar hadtestnél mindenképpen nagyobb volt. Panyutyin parancsot kapott, hogy a Kárpátok felé tartó, jordanóvi osztag parancsnokságát adja át Grigorij Hrisztoforovics Zassz altábornagynak, maga pedig forduljon vissza Krakkóba, és vegye át a parancsnokságot a városba már beérkezett alakulatokból összeállított gyaloghadosztály fölött, amely megkezdve a bevagonírozást, május 9-én és a következő napokban induljon el az osztrák fővárosba: a gyorsaság érdekében minimális élelemmel és minimális lőszerkészlettel, valamint az éppen csak szükséges lovakkal, de lovasság és a trén nélkül.

Paszkevic tehát úgy ítélte meg: az azonnali segítségnyújtással megmentheti az osztrák fővárost. Ha Bécs közben elesne, a hadosztály visszafordulhat – ezzel próbálta megnyugtatni másnapi levelében I. Miklóst, akinek részletesen beszámolt a válságos helyzetben hirtelen hozott döntéséről. A cár azonban ingerülten fogadta a tájékoztatást, és aggódott Panyutyinék sorsa miatt. Paszkevic minden bizonnyal abban bízott, hogy a hadosztály megjelenése az osztrák fővárosonál olyan hatással lesz a háború menetére, amit utólag I. Miklós is elégedetten nyugtáz. Nem így történt.

A dolgozatból kiderül, hogy Paszkevic éppen az osztrákoktól sorra kapott aggasztó hírek alapján közvetlenül a Panyutyin-hadosztály elindítása előtt felvette a cárnak, hogy Bécs megmentése érdekében Rüdigerrel az élen Dukla helyett Trencsén felé, az osztrák főváros irányában előrenyomuló honvédsereg háttában volna célszerű egy erős hadoszlopot elindítani, I. Miklós viszont megmaradt az eredeti elképzelés mellett.

A IV. fejezetben áttekintve a szóban forgó vasúthálózatot, azt mutattam be, orosz, porosz és osztrák összefogás eredményeként hogyan utazott vasúton a

hadosztály Krakkóból Ungarisch Hradischig. Ez a vasúti csapatszállítás, mint Burkhard Köster, a téma kutatója megállapította, mérföldkönek tekinthető a katonai vasúthasználat történetében. Így van ez a létszám miatt is, de főként azért, mert három vasúttársaság együttműködésére volt szükség a megszervezéséhez. És mérföldkő az Orosz Birodalom hadtörténetében is: háborúba induló orosz csapatok vasúti szállítására első ízben ekkor került sor. Az első vonatok Krakkóból a tervezettnél egy nappal később, csak május 10-én tudtak elindulni. Május 10. és 15. között a szállítást irányító osztrák ezredes jelentése szerint 189 tiszt, 13 749 közkatona, tehát összesen 13 938 fő, 977 ló, 48 löveg, 167 lőszeres és málhás kocsi, valamint 88 szarvasmarha szállítására került sor Krakkó és Ungarisch Hradisch között. Május 15-én, amikor már az oroszok előtt is egyértelmű vált, hogy a hadosztály egyelőre Ungarisch Hradischban marad, gyalogmenetben elindult a trén Galicián át Ostrauba, ahol vonatra rakták a kocsikat és lovakat, s így szállították tovább Ungarisch Hradischig. Erre a szállításra, amely 8 tisztet, 586 katonát, 1016 (1029?) lovat és 297 (298) kocsit érintett, május 18. és 21. között került sor. Ezeket a Köster által feltárt adatokat más, főként orosz forrásokkal támasztottam alá, illetve egészítettem ki.

A hadosztály Ungarisch Hradischban történt megállításának körülményeit ismertetve, kiemeltem, hogy amikor az osztrák kormányzat május 9-én megkapta az értesítést arról, hogy a vonatra ülő segélycsapat egészen Bécsig utazik, Schwarzenberg nem a várt választ adta Berg tábornoknak, hanem azt, hogy Bécs az osztrák erők képesek megvédelmezni, ezért a hadosztályt a leghelyesebb Gödingben megállítani, ahonnan majd a Vág felé felvonulva az ellenség jobbszárnyát fenyegetheti. Vagyis Schwarzenberg az eredeti osztrák elképzelések szerint – és megnyugodva afelől, hogy magyar támadás nem fenyegeti az osztrák fővárost – már akkor megállította Panyutyin hadosztályát – végül nem Gödingben, hanem Ungarisch Hradischban – amikor az még útra se kelt Krakkóból. Később az osztrákok mindehhez azt is hozzátették, hogy Bécsben nincs elegendő kaszárnya a katonaság elszállásolásához, az éppen megerősített osztrák főszereg mellett az oroszok ellátása gondokkal járna, és a megkezdendő hadművelet céljából kívánatos lenne megfelelő lovasságot is utána küldeni a hadosztálynak.

Paszkevic, amikor minderről tudomást szerzett, igencsak indulatba jött, és haragját Berg tábornokon vezette le, aki azonban nem tehetett egyebet, mint hogy az osztrák állam területén eleget tett az osztrák kormány kérésének. Viszont ha

Paszkevic előzőleg számolt volna a történetekkel, a hadosztályt nyilván nem indítja el a biztonsága érdekében szükséges lovassági fedezet nélkül, a trén nélkül, ellátását csupán néhány napra biztosítva: az orosz főparancsnok úti célként az osztrák fővárosban gondolkodott, nem a morva határvidék kisvárosában. A történet Paszkevicet aggályossággig menő óvatosságra intették, így lelassították a beavatkozásra vonatkozó orosz döntési folyamatot.

Az orosz hadosztály első alakulatait szállító szerelvények május 11-én gördültek be az Ungarisch Hradisch-i állomásra. Panyutyin meghökken, mert útjuk megszakítása ellentmondott a Paszkevicstől kapott parancsnak, de nem volt mit tennie. Mert, mint a hadműveleti naplóban olvasható: „nem voltak birtokában további szállítóeszközök,” és azt feltételezte, hogy néhány napon belül a helyzet tisztázódik, s ennek a rövid megállónak „a Bécs felé vezető veszély elhárításában” nem lesz káros következménye. A pár nappal azonban hosszabb kényszerpihenő lett. Panyutyinék kelepceszerű helyzetbe kerültek. E körülmények feltárással sikerült magyarázatot adni arra, hogy Panyutyin az osztrák főparancsnokot miért utasította vissza mindannyiszor, mikor az arra hívta fel, vegyen részt az általa tervezett ellentámadásban.

Az Ungarisch Hradischban és a környékbeli falvakban beszélt oroszok jól érezték magukat, a helyi szláv nyelvet hamar megértették, s a lakosság szívesen fogadta őket. A kölcsönös rokonszenvet erősítette a szlávok apostolai, Cirill és Metód itteni hittérítői tevékenységének hagyománya. Mint idéztem az általam használt cseh munkákat, az orosz hadosztály itt-tartózkodása a „pánszlávizmus gondolatának erős terjedéséhez vezetett a csehül beszélő lakosság körében.”

A hadosztály sorsát végül az I. Ferenc József és I. Miklós május 21-én kezdődött varsói találkozásán hozott döntés rendezte. Ez a döntés a hadosztályt az osztrák főparancsnok rendelkezésére bocsátotta azzal, hogy Panyutyinék mindaddig az osztrák főszereg mellett maradnak, amíg az orosz hadsereg a közelbe nem ér: ekkor viszont visszacsatlakoznak a Rüdiger tábornok parancsnokága alatt álló hadtestükhöz.

Panyutyin hadosztálya Ungarisch Hradischból május 26-án kelt útra a magyar határ felé, majd Ungarisch Brodon Vágújhelyen, Nagyszombaton keresztül június 3-án és 4-én érkezett meg Pozsonyba. A dolgozat VII. fejezete ismerteti a hadosztály útját, amelynek során lovassági fedezetét egy osztrák dicsőítőosztály biztosította, pozsonyi fogadtatását, táboroztatásának körülményeit és azt a fényes

ebédet, amelyet június 7-én az osztrák szövetségesek adtak az oroszok tiszteletére a Redoute-teremben. Ezekben a napokban azonban belobbant a kolerajárvány, és eleinte naponta több mint száz embert döntött le a lábáról. A kimutatások alapján a koleras betegek 41 százaléka rövid időn belül el is hunyt. Június 8-án Haynau rendelkezett az oroszok áthelyezéséről a környező városokban és falvakban történő beszállásokról, aminek következtében jelentős mértékben enyhült a járvány, de a továbbiakban is kísérte a hadosztályt.

Az általam tárgyalt időszakban mind magyar, mind osztrák, mind orosz részről fontos, a szabadságharc sorsát jelentős mértékben befolyásoló döntések születtek. Ilyen volt a Panyutin-hadosztály hirtelen elindítása a magyar honvédsereg feltételezetten Bécs felé történő előrenyomulása miatt. A hadosztály szállítása Krakkó és Ungarisch Hradisch között kétségtelen vasúttörténeti sikerként értékelhető, de a jól megszervezett szállítással sem az orosz, sem az osztrák szövetséges nem érte el közvetlen célját. Ugyanis két különböző célról volt szó. Paszkevicz Bécsbe küldte a hadosztályt, ahová azonban nem érkezett meg. Az osztrákok e segélycsapat esetében eleve morvaországi úti célban gondolkodtak, és onnan akarták az orosz hadosztályt elindítani a Vág felé, Panyutin azonban éppen a számára megváltozott úti cél miatt, valamint a magával hozott minimális készletek és a lovasság hiányában nem mozdult ki Hradischból, így egyelőre nem lehetett használni. Bizonytalan alárendeltségi viszonyok közé került, és ebben a helyzetben orosz feljebbvalóitól várt a továbbiakra vonatkozó parancsot.

A szabadságharc sorsát jelentős mértékben befolyásoló döntés volt az április 29-i komáromi magyar haditanács döntése is, amelynek értelmében a sereg zöme nem az osztrák, hanem a magyar főváros felé indult el, hogy felszabadítsa Budát. Mivel az osztrák kormányzat és hadvezetés nem erre számított, a Bécsset fenyegető közvetlen veszélyre hivatkozva sürgette az orosz segítséget. Nyitott marad az a kérdés, hogy ha Bécsset valóban fenyegeti magyar támadás, akkor az osztrák kormányzat eredeti terve ellenére megkockáztatja-e az orosz hadosztály megállítását a morva városkában, vagy pedig Bécs védelme érdekében él a Paszkevicz által oda küldött segítséggel. Ma már ismerjük a szemben álló felek létszámadatait, így tudjuk, hogy a nyugat felé előrenyomuló honvédseregnek mekkora cs. kir. túlerővel kellett volna szembenéznie. Amihez hozzá kell számolnunk a Panyutin-hadosztályt is.

Befejezőként rövid kitekintést adtam a hadosztály magyarországi működéséről. Panyutin csapatai a nyarat Haynau főhadsege mellett harcolták végig, a megvívott ütközetekben és csatákban hol több, hol kevesebb, de nem elhanyagolható szerepük volt. A III. orosz hadtest kötelékébe csak az augusztus 13-i világoosi fegyverletételt, valamint az aradi vár augusztus 17-i kapitulációját követően tértek vissza. Felhívtam a figyelmet arra, hogy a döntő augusztus 9-i temesvári csatában a Haynau rendelkezésére álló osztrák erők egy harmadát az orosz hadosztály adta. Érthető tehát, hogy az osztrák főparancsnok a nyár folyamán végig azon volt, hogy elkerülje a hadosztály visszacsatlakoztatását a saját hadtestéhez, de tudatosan elkerülte a találkozást Paszkeviccsel is. Így Panyutin hadosztálya Paszkevicz szándéka ellenére végül mégis Haynau harctéri sikereit segítve járult hozzá a magyar szabadságharc leveréséhez.

A mellékelt térképek a hadosztály útját, valamint Pozsony környéki elhelyezését mutatják be.

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk

- Ivan Ivanovics Oreusz: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben.* (Sajtó alá rendezte, fordította és a bevezető tanulmányt írta R. I.) Balassi Kiadó, Bp. 2002. 531.
- *Hadaink vonulnak. K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei 1849-ből.* Az iratokat gyűjtötte, fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: R. I.) Orosz Levéltári Források Magyarul. A Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata. Argumentum–Balassi Intézet–Magyar Nemzeti Levéltár, Bp. 2014. 170.
- *A Magyarország elleni orosz intervenció előtörténetéhez.* Hadtörténelmi Közlemények, 2002. 3. 824–840.
- *Rosyjscy generalowie w tłumieniu walk wolnościowych w Polsce w latach 1830–31 i na Węgrzech w latach 1848–49.* In: „Węgry i dookola Węgier...” Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku. Historia Iagellonica. Kraków, 2005. 85–94.

- *Paszkevics és az orosz hadsereg 1831-ben lengyel földön.* In: A források bővületében. Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára. (Szerk.: Hermann Róbert–Zakar Péter) Belvedere, Szeged, 2007. 421–437.
- *Egy orosz ezredes, A. K. Baumgarten 1849-es naplója.* Hadtörténelmi Közlemények. 2012/1. 191–237.
- *A magyar szabadságharc elleni 1849-es orosz intervenció iratai. Beszámoló moszkvai levéltári kutatásokról.* Hadtörténelmi Közlemények 2013/1. 177–186.
- *Венгерская кампания российских войск в 1849 году.* In: Российско–австрийский альманах: Исторические и культуральные параллели. Выпуск V. Ставрополь, 2014. 48–56.
- „... ki kezeskedhet azért, hogy a magyarok egyébként nem foglalják el Bécset.” *Panyutyin altábornagy hadosztályának elindítása az osztrák fővároshoz.* A kéziratot a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztősége elfogadta. Várható megjelenés: 2015. 2. szám